

Érzések színei

Bori Imre

I.

Micsoda ötven év volt ez az elmúlt, Európa történetében! Hosszantartó haladoklás és hosszantartó vajúadás, a régi és az új harca, régeinek rombolása és újnak építése; ennek jegyében született a század, amelyben élünk és ennek égíse alatt készül a holnap is. Nemcsak a társadalmi változásoknak, hanem az emberi változatoknak is olyan sokszínű skáláját teremtette, amelyhez foghatót aligha találunk még egyet a világtörténelemben. A múlt, bármilyen gazdag volt is, a renaissance-t kivéve nem ismer még ilyen érzésben és gondolatban sokszínű és pazar kort. Nagy változások kora ez a miénk: az ember megelégette a földi életet és a világűr rejtelsei izgatják: a Holdba készül, a világmindenség méreteivel méri magát és abban gondolkodik. Még távlatnak is micsoda nagyszerűség! A földi arányok is változnak: tudományban, gondolkodásban, érzésekben és társadalmi életben egyaránt. Minden, ami volt, új távlatot kap, új értékrendszer van kialakulóban, amelynek egyetlen tétje: a jövő.

Gondoljunk csak a társadalmi alakulatok hatalmas változatosságára, arra a hatalmas ívre, amely a Szovjetuniót a Dél-Afriakai Unióval összeköti, és megvilágosodik előttünk az emberi

élet legkülönbözőbb formáinak gazdagsága, az érzések és lelki állapotok, társadalmi helyzet és világlátás olyan orgiája, amely nem tűr meg semmiféle rendszerezést. Ébredő világok és hűnyó birodalmak kora ez, az emberségé és az embertelenségé, érzéseké, amelyek a maguk módján eluralkodnak az ember életének egy-egy szakaszán, akár népekben, akár egyéneken gondolkodunk. És az irodalom, különösen pedig a költészet, a maga eszközeivel és a maga módján kíséri és tükrözi az emberi állapotoknak ezt a sokrétűségét és sokszínűségét. Az életérzés sokféle változata csap ki ebből az irodalomból, ahány költő, annyi életérzés, annyi külön világ, az emberi élet, az emberi érzelmek annyi lehetősége. Mert a modern költészet távolról sem egyhangú és egyhúrú. A szellemi áramlatok, amelyek a maguk idejében uralkodóvá váltak Európában és a világon, egy szempontból különbözőnek a múlt hasonló áramlataitól. A romantika és a realizmus például, bármelyik irodalom szellemi életét nézzük is, az azonosnak a változatait tükrözte. Inkább megkötött, mint felszabadított. A XX. század a szabadság jegyében született. Ahány nagy költője volt, — hogy a költészet területén maradjunk —, annyi életérzés, kifejezési lehetőség is. Egy-egy új irodalmi irány elsősorban felszabadulás volt. Mindegyik költő

a maga birodalmában utánozhatatlan, minden költő az érzések kristályosodásának olyan lehetősége, amely eleve kizár minden más képzetet. Minden költő a megismételhetetlen kísérlet énekes. Lehet utánozni stílusát, kifejezési formáját, verseseli módját, de érzéseit, világlátását nem. A XX. század minden jelentős költője éppen ezért egyúttal egy-egy kristályosodási pont is, az emberi érzések érvényesülésének lehetősége. Az emberiség ma érzelmekben és lehetőségekben gazdagabb, mint valaha, nincs gátja az érzelmeknek és az érzelem kifejezési lehetőségeinek. Minden költő egy lehetséges világot hordoz magában a sok lehetséges világ közül. Minden költő terem, de úgy, hogy nem szünteti meg az előtte vagy a mellette járó költő alkotását. És amikor együtt hallgatjuk ezt a sokhangú, sokérvű költészetet, bár a maga módján mindegyik a megtalált harmónia és a fölfedezett diszharmónia énekes, mégis kihallani belőlük az emberiség énekét, polifóniájának gazdagságát. Mindegyik költő zárt világ és az egésznek egy része, végső fokon pedig életünk gazdagságának, érzelmeink sokszínűségének megszólaltatója.

A sok szín, a sok módon kifejezett érzelem korszakában élünk. Az alább következő fejtegetések a kristályosodás egy-egy pontján kísérlik megfigyelni az érzelmek állapotát, ellesni a mai emberiség sokhangú zenéjének egy-egy önállóan játszott, a maga eredeti módján megszólaltatott hangját. Néhány változatról van csupán szó, mert az emberiség gazdagabb érzelmekben, mintsem gondolni merjük.

II.

KEZDETEN VOLT A LÁZADÁS

Eleget láttam. A látomás mindenütt előbukkant.

Eleget szereztem. Városok zsongása este és nappal és örökké.

Eleget tapasztaltam. Az élet tételei. Zsongások és Látomások!

Indulás az új érzés és az új zaj felé.

(Rimbaud: Színváltozatok, VIII.)

A mai költészet története kétségtelenül vele kezdődik, azzal a fiatal emberrel, aki régi póéták módján gyalog járta a francia világot, akinek az élete szókési kísérletek sorozata, aki még halálos ágyán is, amikor már fél-lábbát amputálták, a kaland lehetőségeit latolgatta, és aki olyan korában

fölhagyott a költészettel, amikor a legtöbb költő még csak első tétova lépéseit teszi ebben a birodalomban. A »költők Shakespeare-ről van szó, gyorsan kihűnyő meteorjáról az európai lírának, akinek hullása után termékenyítő záporok árasztották el a Földet és a költők ajkai új dallamokra nyíltak.

Csodálatos, hogy mi minden megfért ebben a kamasz agyban és szívben, mi mindent meg tudott látni ez a fűrge és vizsla szem a világban, és mi mindent ki tudott fejezni, látnokként, a mi világunkból is. Elsősorban a polgárság életeszmenyeit rombolta a lázadás hevében; amire ránézett, mindennek titkai nyíltak. Arthur Rimbaud, habár költői pályafutása rövid és életműve terjedeleme kicsiny, addig el nem képzelt lehetőségeit nyitotta meg a költészetnek. Ezért is két arcú a költészete: a polgári életérzések kritikájával, romboló kedvvel szétzúzta azokat az előítéleteket, amelyek a polgárként élő embert immár ötven éve béklővőzták, ugyanakkor pedig a költői kifejezésnek olyan új lehetőségeit nyitotta meg, főleg prózaverseiben, hogy az egész modern költészet rajtuk épült.

Szimbolistaként kezdte költői pályafutását, tehát tipikusan polgárként, aki az ujjgyakorlatokkal együtt magába szívja a polgár világlátását is. A fiatal, alig tizenöt éves költő első verseiben még a polgár család szentimentalizmusa könnyezik. De ő nem a polgári idill énekesének született. Az ironia, a gúny, a szatíra erős hajlamával csakhamar a költői szokások gunyolójává, a polgári életérzések bírálójává válik. Mintegy belülről rombolja szét a polgár szépség-eszményét, előbb a költészet, azután az élet kritikájával. Baudelaire költészete meggyökeresedett polgári költészetnek tűnik e lázadó versek mellett. Az ő gúnyja metszőbb és maróbb, mint az, ami a Dög című vers hullabűzéből árad. Ideírjuk az egész verset, hogy jelezzük a távolságot, amit a költészet megtett a Romlás virágaitól a romlott világ ábrázolásáig és átéréséig. Már maga a cím is gúnyos nevetés: Venus Anadyomène.

Mint bádögrovatal zöldjéből, úgy bukik föl barna szagosra kent hajjal egy női fej lassan és ostobán a rossz kádban a vízből, gyarlón tatarozott, nyújt kellemeivel;

majd jön a szürke nyak és szélesen kiállva a lapicka meg a hullámos kurta hát.

A dör alatt lapos lombokban lóg a haja és mintha szaliani noogatnak nagy farát.

Gerince vöröses; riasztóan sivár és furcsa az egész. Föltűnik rajta pár furcsaság is, amit nagytón kéne látni...

CLARA VENUS: ez a két szó áll csipején;
Es az egész test mozog, úgy tartja a farát ki,
iszonyú-szépen, es' fekéltuel végbelén.
(Rónay György fordítása)

A polgári szépségeszmény és a polgári költészet kritikája Rimbaud művében nem áll meg a polgári élet feletti gúnyos nevetésnél. A fiatal Rimbaud egyszerre társadalmi harcos és erkölcs-vizsgáló is. Az életteremtette elidegenedés, elembertelenedés nála nemcsak gúny tárgya, hanem a szembeállítás lehetősége is. Az *Első áldozások* gúnyos szatírájával szemben áll a *Jeanne-Marie keze* című versének munkás ünneplése, egy új társadalmi osztály fölfedezése. Az első áldozások-ban a polgári nő életsorsa jelenik meg. Saját múltja, neveltetése dobog fel ebben a versben:

*Milyen ostoba is e sok falusi templom,
hol tiz rüt kis majom hallgat az oszlopok
közén — dhitatos igét raccsolva buzgón —
egy rossz szagú, groteszk, fekete alakot:
de lassacskán a nap átszűrémlik a lombon
s az üvegablakok ó színe fölragyog.*

e bevezetés után jön a polgári nő álszemérmének, hazugságokra épített életének a bemutatása:

*A lányok boldogan mennek templomba este,
mert őket a fiúk, nagyozva egy kicsit,
már tyűknek nevezik, ha múltán a vecsernye.
Ok, akiknek sorsa már a laktanyut síkké,
há' fittyet hánnya a családi ülemekre,
ordítva éneklük förtelmes dalaikat.*

a következő erőteljes vonás már lényegbe ható:

*— hogy szűz maradna a jelenben és jövőben,
csak úgy habzsolja hús bünöcsánatodat,
de könyörületed, ó Sion Királynője,
vízi lilómmal s befőttnél fagyosabb!*

*— Aztán immár a Szűz csak a könyvbéli szűz lesz
Olykor megtörik a misztikus lendület...
s jönnek a förtelmes színű fametszetek.*

*Enyhén parázna vágy nő a kíváncsiságból,
hogy elborzassa a szűzen kéklő lepel
ártatlan álmait az égi tunikákról,
mikor szemérmeit Krisztus takarja el.*

Az álszemérem erkölcstelenséget takar, s mire a fiatal lányból mennyasszony lesz, már az erkölcstelenség, a hazugság üli nászát:

*... Ó tudom ez kell, ti férfiak,
tektek: nem sejtve, hogy a legszemérmesebb
[nő]
ha lelkiismerete iszonyatába néz,
a legrimább rima s a legkeserveesebb ő,
s ami felétek sodor, minden tévedés!
(Somlyó György fordítása)*

A fiatal Rimbaud szimbólumokká merevíti a valóságot. Így vált szimbólummá a polgári erkölcs, a polgári szépségeszmény is. Más jellegű szim-

bólum a Jeanne-Marie keze című verse:

*Jeanne-Marie keze barna, vaskos,
napcserezette, sötét-eres,
s mint a holtaké, sápadt-magasztos.*

*— Mint kőhók zúgva s lesodorva
a félelmet, mely rajt zsbong,
bőre a Marseillaise-t daloja
és soha az Eleisont!*

*Hogy nyakatokra tudna forni,
ti rossz nőki s aljas kezetek
hogy megroppantáná, gazdagok ti,
a kárminokkal ékeset!*

Igen, más életérzés lüktet ki ezekből a versekből, a szimbólumokkal megragadott, de el is veszített valóságból. A lázadó feszeng, az újnak az apostola tombol a látszólag merev formákban. Baudelairetől messze jár már ez a költészet, más tájak vonzzák, egy lélek hánytörög zablaiban. Világmámor ez, egy katoros csorduló szíve telíti a verseket. Nem halálvágy, nem gyönyörködés a márványmintás szépben, hanem a való világ habzsolása. A fiatal lázadó, forradalmi Rimbaud már a polgári szépségeszmény ellen indul és a polgári költészet témáinak subvertívásával valami romantikamentes újat vezet fel: a szegények világát, a meghökkent és kenyérre leső gyerekeket, a forradalmi Párizsét, Jeanne-Marie kezét. Csak a felszabadult, a társadalmi konvencióktól mentes ember élvezhette a természetet, az akinek van szeme a világ valóságához is. Egy régen elveszett életérzés kap hangot ebben a mámorban és képzeletburjánzásban. Rimbaud hatalmas képzelete a világot új mondanivalóval, új látásmóddal telítette meg. Így burjánzik ez a képzelet:

*— Miért a néma ég s az űr ezer csodája?
S az arany csillagok nyüzsgő csillámpálája?
S ha folyton fölfelé szállunk, mit látni fenn?
Egy pástor tereli a szörnyű tereken
mozaó világokat egy óriási nyájban?
S remegnek egy örök hang dallamvihardában
az éter karja közt e bolygórendszerék...
(Napfény és hús)*

»Kéjszomias a viláé« éneklí egyik versében, szomjas, a világ csodáira szomjas ez a lélek. Az élet igénye ez:

*Szabadság, vágy, egek: szegény örült, mily
[álom!]
Megolvadtál hevén, mint hó a láng felett.
Eljulladt a szavad a roppant látomásom.
— S a szörnyű Végtelen megölte két szemed.
(Ofélia, Rónay György fordítása)*

A költő egész programja itt van ebben a három szóban: szabadság, vágy, egek. Ezt fejezi ki A részeg hajó vagy a Magánhangzók szonettje is. A képzelet féktelensége feszíti ezeket

a verseket. És már feltűnik az asszociációk kötetlensége, rejtett törvényszerűségek szelöltetik titkaikat. Rimbaud nem áll meg a múlt és a jelen kritikájánál. Benne nagyobb az igény és határtalanabb a vágy a világ megismerésére:

*Im bátran, párat fűjva, mely rajtam köd-
[ként kékül,
utam kaput az ég izzó falába fűrt,
s szákmányul téptem onnan, finom poéta-
[étkül
izes nap-cafatot s nyálas, nyúlós azúrt!*

vagy:

*Azóta egyre fürdök a roppant tengerek
költészetében, melyben csillag csorog és béke
s nyelem e zöld azúrt, hol fulladt emberek
lebegnek olykor melán s mintegy gyönyör-
[ben évre.
(Részeg hajó. Tóth Árpád fordítása)*

Olyan időben hirdeti meg ezt a költői hitvallást Rimbaud, amikor az egész francia költészet hátat fordított a valóság közvetlenségének. Szimbólumok ezek is, de már nem a régi, szimbolista értelemben. Több benne az élet és kevesebb a művészi fikció. Rimbaud csodálkozó szemében a valóság addig nem látott összefüggései bontakoztak ki. Kezdkora kegyetlen valóságlátásának továbbfejlődését figyelhetjük meg a nagy versek kifelé mutatásában. Mert Rimbaud már első verseiben is valahogy háttal állt korának. Nem betetőzni akart, hanem rombolni és elindulni valahová. A költői gvarmatok mind a szákmányolás prédái voltak már, a francia társadalom pedig sivár volt e fiatal kalandvágnak. Színek, szagok, csorduló rímek zuhatagában gyönyörködött, aztán vallomásait szimbólumok színpompájába öltöztette, de az örök elégedetlenség tovább űzte újabb látások felé. Tünetmentesnek tartják költői pályáját, és nem jogtalanul. De nem tünetmentesebb-e, ahogy ez a fiatal költő egymás után veti le ruháit szinte a szemünk előtt, mind mélyebben vág saját húsába és mind merészebben halad a JÖVŐ-be. Nem csodálatos-e az a következetesség, amely tovább űzi? Villámhadjárra szánta el magát, és a külső valóság. ha csak két-három nagy versben is, lábai előtt hevert. A költészet akkor létező eszközeivel nem lehetett tovább menni. Ezért hagyja abba a versírást, és mint nagy elődje, Baudelaire, ő is a prózaversek kohóiban kalapálja ki a jövőt, a jövő költészetét.

Már ars poeticájában (Amit a virágok mondanak a költőnek) megtaláljuk ezt a szimbólumokkal terhes sort:

Im, a Pokol Százada ezt!

most, költői pályafutása végén végigjárja ezt a poklot, amely már nem szimbólum, hanem valóság. „Bűnös a világ, vallotta már verseiben is, s most vad orgiákban tombolja ki magát ez a valóságlátó képzelet. Nem ellentmondás ez. Rimbaud, a szimbolista és Rimbaud a valóságlátó a költészet síkján egymáshoz kapcsolódik, a szimbolizmus feltétele volt a valóságlátásnak. Csak míg a szimbólum titokkal vonta be a megátott társadalmi és emberi valóságot, addig a valóságlátó költő szemei előtt új viszonyokban, új összefüggésekben, új kapcsolatokban jelent meg a valóság: rejtett vonalait éles fényben tündökölnek. Csak nem mindenkinek nyílt meg ez a titok. A fiatal Rimbaud már első verseiben is más volt, mint a többi költő. Az ember naiv hite aranyozta be verseit, tette egyszerre fenségessé és gyermekessé szimbólumait is. Most szappanbuborékként szét pattantak a szimbólumok. Naiv hite az Észben és a társadalmi haladásban, a valóság tisztellete mindenekfelett biztos alvonalai prózaversei vízióinak. Mondanunk sem kell: éppen az Esv évad a Pokolban, valamint a Színváltozatok prózaversei lesznek majd az új költészet alapjává. Rimbaud, a szimbolista „korhoz van kötve, Rimbaud, a „látnok“ a XX. század minden költőjét keresztfogja és az ismeretlen valóság kapujában bátorságot ad neki a belépéshez. A Rimbaud meglátta Pokolban ugyan a valóság démonai trónonak. »Váratlan logikájú« életet lát meg és a »ritmusok szeánszát« figyeli. Az Egy évad a Pokolban éppen ezért lázas vallomás, hittétel a jövő embere és valósága mellett. Én nem hiszek a Rimbaudnak tulajdonított miszticizmusban. Nem volt ő misztikus és »látnok«, aminek a polgári szemlélet keresztelté. Az Ész és a valóság gyermeke volt ő, a század emberi poklában is a valóság talaján állt. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy Rimbaud kommunista programot is szerkesztett és a párizsi Kommün harcait nagy szeretettel kíséerte. A Kommün bukásával együtt bukott a szimbolizmus is, és éppen akkor tárultak ki szemel előtt a Pokol kapui. Utolsó írása nagy leszámolás és felfedezés egyszerre. Leszámolt a múlttal és meglátta a jövőnd költészetének útját. A jövőnd költészetének magjai ezek a prózai vallomások, amelyekben több a költészet, szebben dalol a valóság, mint versnek szánt verseiben.

Egész addigi költészete például így jelenik meg a meglátások újrafogalmazásában:

»Az erdőszélen — álomvirágok esőngettyűznek, pattannak szét és vakítanak — a narancsajkú lány, a rétekről ömlő fehér özönben keresztbe fonva térdét: meztelenség, melyet árnvba borít, áthat s beburkol a szivárvány, a növényvilág és a tenger.«

(Színváltozatok, Gyermekek)

Ugyanott például ilyen sorokat találunk:

»Lennék a gyermek, kit elhagytak a gáton, mely a nyílt tengerre vonul, a kisinas, aki baktat a fason, amelynek a homloka az eget éri.« És nem feleli a kommunárok temetőjét és csalódását. A gúny, a szatíra hangja ostromoz bennük, a polgári demokrácia hazugságai zöröenek, mint a szél. Nem érdekli már a jelen, csak a JÖVŐ, amely hite szerint más lesz, mint a múlt és a jelen volt. Itt a magyarázata annak is, hogy Rimbaud elhagyta a társadalmi élet nyílt bírálását. Hogy a költészet formai elemeit nélkülöző költészetbe menekült, ezt a döntő tényt is figyelembe kell vennünk. Rimbaud, a költő az Egy évad a Pokolban vallomásaiban végérvényesen a jövőbe költözött, az egyetlen birodalomba. Így vall erről:

»Egykor, ha jól emlékszem, az életem ünnepe volt, amelyen kitarult minden szív, és kiömlött minden bor.

Egy este térdemre ültettem a Szépséget. — És keserűnek találtam. — És szidalmaztam.

Főfegyverkeztem az igazság ellen.

Menekültem. Ó, boszorkányok, ó, nyomor, ó, gyűlölet, rátok volt bízva az én kincsem!

Eliutottam addig, hogy szellemben szétfújtam minden emberi reménységet. Minden örömré a vadállat nesztelen ug-rásával vettem rá magam, hogy megfojtsam...

Kérlek kedves Sátán, ne nézz rám olyan bosszúsan... hisz te szereted, ha az íróban nincs meg a leíró és oktató tehetség — kitépem neked ezt a néhány ocsmány lapot a noteszemből, egy el-kárhozottnak a noteszéből.«

Aztán még néhány izgatott sor e nagy vallomásból:

»Ezt a népet a láz és a rák lelkesíti... A legokosabb: elhagyni ezt a kontinenst, ahol az örület kőszál, hogy tűszokkal lássa el ezeket a szerencsétleneket. Én belépek Cham gyermekeinek igaz birodalmába.«

A jelen ellen való lázadása, — ez a jelen pedig a civilizáció volt, a legto-kéletesebb Európa — és benne Párizs a világ fővárosa — túlmegy a jelen tár-sadalmi és emberi tagadásán. Eljut a költészet tagadásáig is. Megvetéssel néz mindenre, amire a francia polgár büszke. Egy tisztább, sőt naivabb jövődő hí-vője ő. Visszafelé nincs út ebben az érzelemrendszerben. Csak előre lehet menni, az ismeretlen jövő felé. És sorra nyílnak a költészet új kapui. Mintha szürrealista költő vallaná:

»Szeretem az együgyű festményeket, szemöldökfa-díszeket, díszleteket, bohóc vásztnakat, cégéereket, népies metszete-keket; a divatjamúlt irodalmat, egyházi latint, fogyatékos helyesírású erotikus könyveket, őseink regényeit, tündérme-séket, gyerekkönyveket, ódon operákat, bárgyú refréneket, naiv ritmusokat.«

»Iszonyú szellemidézés... Irtózom a nyomortól. És félek a téltől, mert az a kényelem évada!...

Határtalan patakokat látok olykor az égen... Új virágokat, új csillagokat, új húsokat, új nyelveket akartam felfe-dezni!... Nos hát! el kell temetnem képzeletemet és emlékeimet! Szép kis dicsőség a művésznek és mesemondó-nak.«

»Én! én, aki varázslónak vagy angyal-nak véltem magam, minden erkölcs alól felszabadultnak, visszaadtam a föld-nek, hogy kötelességet válasszak ma-gamnak és két kézzel markoljam a dur-va valót!«

Aztán pedig leírja a legelhatárolóbb, leghatásosabb szót, amit költő valaha is leírhatott és amely vérként ivódott minden utánajövő költőbe:

»Modernnek kell lenni mindenestül.«
Ő maga miután kírta magát, kiön-tötte lelke legmélyét, felhagyott min-den költészettel és elment fegyverke-reskedőnek Afrikába. Kegyetlen, sőt lelkiismeretlen gyarmati kereskedő lett, de költészetének üzenete nem vesztet el úgy, ahogy ő maga, miután sírba tették féllába nélkül. Látszólag költői játék volt mindaz, amit prózájában költészetéből még megmenthetett, de való-jában az asszociációk, a mérész képzet-társítások a valóságot belülről látó ember megnyilvánulásai. Először nézett bele a világba belülről és fedezte fel törvényszerűtlenségeit.

A XX. századra jól megmunkált, fel-szántott föld várt. Képzlet, asszociációk, lobogó költői képek, merészség, álmok, hangulatok, gondolatok. Ezek töltik el a költői pályája végén álló fiatal költőt.

Éppen ezek a vonások azok, amelyek maradéktalanul átszállnak majd a késői nemzedékekre is. Rimbaud, a költő, elhallgatott, de tovább él az üzenete: modernnek kell lenni mindenestül!

A költészet kalandját az élet kalandja váltotta fel. Rimbaud egyszerre volt a költészet nagy tagadója akkor, amikor abbahagyta a versírást, és a legnagyobb költő is. Amit elhallgatott, amit nem mondott ki, azt kimondta a jövődő. Rimbaud korában talán ki sem lehetett mondani, meg sem lehetett fogalmazni mindazt, amit századunk nyújt majd költőinek. De mindenestre Rimbaud volt az, aki a modern költészet vásznára fölfestette az alapszíneket. Modern érzés-komplexuma, látásmódjának eredeti és merész volta minden mai poéta ősvé avatta.

Sötétséggel, ördögökkel, lázas látomásokkal van tele ez az életérzés, de hittel is, az Esz tiszteletével, a jövőbe vetett hittel is. A maga kora a »gyilkosok ideje« volt, de hitte, hogy a jövődő az emberiségé lesz. Új csapást vágott emberi érzéseknek, anélkül, hogy végigjárta volna a régít, és ez az út végérvényesen a modern európai költészetbe tört. Így kaptuk korunk örökségül a legszebb és legnagyobb feladatot jelentő örökséget tőle: mindenestől modernnek lenni.

Leveleiben megkísérli megfogalmazni a modern költészetnek ezt az új módszerét. Ilyen gondolatokat találhatunk ezekben a levelekben:

»Arról van szó, hogy az összes érzékek összezavarásával eljussunk az ismeretlenhez. Irdatlan szenvedés, de erősnek kell lenni, született költőnek...

ÉN — az mindig valaki más. Itt tehet róla a fa, hogy hegedű lett belőle, és fene essék az öntudatlanokba, akik olyasmin rágódnak, amiről sejtelmük sincs...

A Költő azzal válik látnokká, hogy hosszú, roppant meggondolt munkával összezavarja összes érzékeit...

A költő tehát valóban túzrabló. Tele van emberrel, sőt állattal is; meg kell éreztetnie másokkal, hallhatóvá kell tennie felfedezéseit, ha annak, amit onnan felhoz formája van, akkor formát kell adnia, ha formátlan, akkor azt kell adnia, a formátlanságot. Nyelvet kell találnia...

Addig is kérjük számon a költőn az újat — eszmékben és formában egyaránt. Az összes ügyeskedők hamar azt hiszik, hogy eleget tettek ennek a követelménynek: — csak hogy ez másvalami...*

III.

ZENGŐ SZAVAK ÁRJÁN

*Vallok az élet lényegéről
Csupán én dolgozhatok így
Mert magvak hullnak dalaim
Enekesek hallgassatok
Ne szórjatok búzába konkolyt*

(A dombok)

Guillaume Apollinaire már a szerencsésebb nemzedék szülötte volt, mint Rimbaud, aki még magán hordozta az újteremtés átkozottságát. Mikor Apollinaire a színre lép, már megmunkált lelkük várják az új igéket, új ritmusokat, új képeket, az új életérzést. Szinte a szeme előtt válik a világ a festők vásznán geometriai formákká, formák halmazává, torzul el és más értelmet kap. Ezt a folyamatot figyelhetjük meg költészetében is, és ha nevet kell adnunk neki, akkor talán legtalálóbban a világ újraértelmezésének kellene hívunk. De ugyanakkor újraélesnek is nevezhetjük, mert ennek a költőnek isen szoros kapcsolatát fedezhetjük fel nemcsak Apollinaire-nál, hanem az egész modern költészetben. Rimbaud egész költői pályáját egy üzenettel végezte: modernnek lenni mindenestül! Apollinaire költői korszakának mottója pedig egy megállapítás:

»Az élet változik akár Euriposz«
— majd ennek a gondolatnak folytatásképp ilven, a költőre fölöttébb jellemző sorok következnek:

*Egy vastag fellegrajt figyeltél épp alászállt
Jövendő lázalmok felé egy elhagyott*

*És mind e sok panaszra e bánbánatra
[mind]*

Emlékszel-e

(Az utas)

Burok ez a pár sor, amelyben benne van egész költésze, egyéniségének rajza is. Alig lehetne jellemzőbben meghatározni Apollinaire alapmagatartását ennél:

Egy vastag fellegrajt figyeltél épp alászállt

Játékosság, a formák, a színek játéka, a felhők örökké változása és végül a figyelés intellektuális magatartása, amely Apollinaire egyéniségének alap tulajdonsága is.

A következő sor már főleg költészetének irányára utal:

*„Jövendő lázalmok felé egy elhagyott
[hajóval]*

Minden szó jellemző benne: a jövődő éppen úgy, mint a lázalmok merész, sokszor összefüggéstelen képkapcsolásai,

és az elhagyott hajó, Rimbaud részeg hajójának ez a fiatalabb testvére, amely a jövőbe száll. Magatartását idézi a befejező idézetsor is:

Emlékszel-é

Ellentmondónak és csodálatosnak lát-
szik ez Apollinaire magatartásában és
érzésvilágában. Aki egész költészetével,
a költészetéről való felfogásával arccal
a jövő felé néz, ugyanazt a költészetet
emlékekkel telíti meg. Legtöbb versét
ez az emlékezés érleli meg, táplálja. A
tünődés, a figyelés nyomán a múlt ezer
színe idéződik fel könnyű felhőként le-
begőn. Egyik versében ezt írja: »Látom
hogy az egész múlt bennem élve megnő.«
Kedves alakok, régi utcákon bolyongá-
sok, ízek, illatok felidézése, egyszóval
az eltűnt idő nyomában lépkedés tölti
meg ennek a költészetnek legtöbb ver-
sét.

De ennek az emlékezésnek a szövete
egészen más, mint ahogy az emlékezés-
nél lenni szokás, bár még egy naiv
szentimentális húr is sír a költő sóha-
jában. És éppen ez a más volta teszi
modernné és aktuálissá szinte még ma
is. A versnek melódiai adják meg kü-
lönös ízet a verseknek. És színét a múlt
rőt fényében merengő jövő. Vagy
ahogy ő mondta:

*Habozik hang és gondolatok közt
Jövendő és emlék között*

(Ő én elhagyott ifjúságom)

De idézzük fel az emlékek vonulását:

*Látom megkínzott arcotok
Csodás virágzó szátok
Mareye Marie
Anette Lorie
Mia s te szőke Yette
ó jaj
ifjú lányok
de
itt e
jajgató
szőkőkút mellett
ez a galamb is riva repked*

(A megsebzett galamb és a szőkőkút)

És mindenhol a felkiáltás:

Ó emlékszem én emlékszem arra még

A valóság felidezésének ez a módja
azonban nem véletlenül lesz Apollinaire
természetévé. Nem a közvetlen benyo-
mások, nem a »nyers«, a megmunkálat-
lan valóság jelenik meg a versekben,
hanem a rendezett, az értelemmel és
az érzéssel megsűrűt, kikristályosodott
valóság, a költő személyes emléken túl
s mi több: olyan összhangban, olyan
emlékek társaságában, amelyeket a köz-
vetlen valóság aligha hitelesíthetett vol-
na. Az emlékezés-sorok, amelyek a ver-
seket alkotják, egy festői eszközökkel
megkomponált valóság képét idézik fel,

elemeiben szeszélyesen megszerkesztve,
de életérzésükben friss ragyogással és
aktuális mondanivalóval. Az előbb a
festő-szerkesztésről beszélünk és nem
véletlenül. Apollinaire a modern kor
nagy festőivel, Picasso-val, Derain-nel,
Eraque-kal nézte a világot. Az ő mód-
szerük nyoma kétségtelenül ott van a
versek alapananyagában is. Ime egy képe:

*Egy gyümölcsökkel megrakott
Asztalon cilinder hever
Halott kesztyűk egy alma mellett
Egy hölgy nyakát tekerti épp
Es tefelé lóg a tovaajja
Az idő mélyén dül a dől*

(Dombok)

És modern életérzéseként feltalálja a
szimultanizmust, az egyidejűségek nagy
versvarázslatait. Az emlékekkel a fen-
tebb módon bánó költő könnyen meg-
tehetette ezt. A modern technika csodáit,
a technika nyújtotta lehetőség érzésekre
áthangoltságát olvashatjuk ki belő-
lük: a világ száz csodájára egyszerre
néző szemét. Egyetlen versében például
így következnek a képek, látszólag
rend nélkül, de belső összefüggéseikben
és főképp hatásaiban harmóniákat csal-
nak az olvasó fülébe és szemébe. A
kelteztést már a vers testéből olvashat-
juk ki: 1913 május 21. Előbb ismeret-
len emberek jövését-menését látjuk,
majd egy csonka muzsikusz tűnik fel,
magszólag egy templom harangja, a le-
gyek járájk unalmas utait, valahol
valaki Párizsba akar utazni, a vonat
indulása iránt érdeklődik. Molukkán le-
pottyan egy szerecsendió a galamb cső-
réből, a bombai misszió képe is felme-
rül, aztán egy lány megy át a hidon,
egy másik lány szerelmes, végül pedig

S egy másik negyedben

*Versenyezz hát költő az állatszerárusok
[címkéivel]*

(Saint-Merry muzsikusa.)

Vagy gondoljunk az Égőv hatalmas
akusztikájára, melyet a költő éppen az
események egyidejűségének alkalma-
zásával ért el.

Apollinaire azonban modern életér-
zésével és költői magatartásával vált
valóban századunk költőinek nagy ta-
nítómesterévé és fedezte föl a szürrea-
lizmust. Még nem jutott el ugyan an-
nak teljes feltárásáig. Ő még csak de-
formálta az emlékeit és a valóságot,
ahogy festő barátainak képein is látta.
A szürrealisták már magát a defor-
mált valóságot közlik. Ő még a harmó-
nia szerelmese, és az újklassziciz-
mus megteremtésén fáradozik. De már

játékos is, „nagy sárkánykergető”, ahogy barátja Cocteau jellemezte. Szerette az Észet, „édes értelemről”, az „izzó Értelem évadjáról” beszél. Tudatosan látta olyannak a valóságot, amilyenek verseiben megjelenik. Korán elragadta a halál, és termésén már a háború kegyetlensége és a halál árnyéka ül. Kezdeményei azonban tovább élnek a költőkben.

Költői magatartásáról, költői hitvallásáról nem egy helyen beszél. Sokszor megkísérli megfogni saját költői alkátát munka közben, megfogalmazni a költészet új kérdéseit. Nevet adni annak az életérzésnek, amely urrá lett rajta, amelyet kortársai annyira frissenek, újnak, érdekesnek és hatásosnak éreztek. Megbámulták hatalmas tudását, inyenc természetét, sikereit a nők körében, a szellem termékeinek alázatos csodálatát, találmányait, köztük a képverek új lehetőségeit, de rejtélyesen álltak meg előtte, a költő előtt. Egyesek komolytalan játéknak tartották művét, mások halálosan komolyan vették. Ma már csak a versek élnek, a mellézköngéket elkoptatta, eltüntette az idő. Apollinaire új arca, amely ebből a távolságból néz felénk, a modern ember nyugtalanságát, kalandvágyát, kíváncsiságát, játékos kedvét tükrözi, azt a sokrétűséget, amely a mi korunkat jellemzi a társadalmi életben és a szellemi jelenségek területén egyaránt.

Egyik versében így vall magáról:

„Éneklek ezt a világot éneklek én s a többi csillagot sem
Éneklek mindazt, ami még történhetik velem túl e világon és a csillagokon túl
A bolyongás örömet éneklek s hogy belehalok, annak gyönyörét...”

A költészet új jegyei és tulajdonságai máris felbukkannak e képből: a bolyongás gyönyöre éppen úgy annak sajátossága, mint az „ami még velem történhetik” vallomása. Vagy:

Szokjatok hozzá, ahogy én a csodákhoz miket hirdetek

egy másik helyen:

S megmértem néha a le sem mérhető életet magát is

azután:

Század ó fethők százada

és

Mi a kalandot kergetjük mindenfelé

Költészetének azonban van egy formai oldala is, amellyel hozzájárult e kor költészetének megalapozásához. Nagyon jól látta, hogy ezek is hozzásegítik a lényeg, az érzések kifejezéséhez. Azzal, hogy írásjelek nélkül írta verseit, felrobbantotta a múlt század költészetének még létező korlátait, azt, amit Rimbaud nem mert megtenni, hanem a prózavers kötetlenségébe menekült. Összefolynak a gondolatok, új és érdekes gondolatkapcsolásokat lehet így versbe rejteni, azon túl pedig a vers tovább hullámozhat, a gondolat csak nem kapott nyelvi formát a vers végén, de azért tovább ringatózhat szárnyán az olvasó. Apollinaire egy velejéig új költészetről álmodott, amely új nyelven, új képek felhasználásával, új verszenével szól az emberekhez.

„Új hangok, kellenek új hangok kellenek új hangok kellenek” hirdeti, majd pedig így ítélkezik:

*S e régi nyelvek úgy megérték már a (pusztulásra)
Hogy igazán csak a szokás s a bátorság [hiánya]
ha még költészetre használjuk őket
Olyanok mint akár a tehetetlen beteg
Szavamra oly hamar hozzászoknak a [némasághoz]
A mozihoz elég a mimika*

(A diadal)

Egy kérdése van:

Ismered-e a szép új dolgok örömet

és egy vízió:

*Az lesz a legfőbb diadal
Ha majd előre látunk
Mindent
Egész közelebről
És mindennek új neve lesz*

Kétségtelenül van paradoxon ebben a költészetben. Az emlékekből indulunk ki és eljutottunk az újnevű világ felfedezéséhez anélkül, hogy kiléptünk volna ebből a költészetből, amely a maga módján, az időtől függetlenül, az első verstől az utolsóig egy és ugyanazon életérzésnek a tükre. Százarcú ez

a költészet és százértelmű. Mint az élet is, amely annyi hangulatát leheli, ahányszor és ahány hangulatban kísérjük meg a költészet nyelvén fölfedezni igazságait.

Példamutató magatartás az övé. Egy új-költői természetet kellett példáznia, amely a maga hajlékonyságával, ki-

váncsiságával hajol a világ dolgai fölé, és nem idegen tőle semmi, amit ez a világ körülötte magában őriz. És ma már klasszikus. Azok is elismerik ezt, micsoda költői diadal negyven évvel a halál után, akik különben idegenkednek a szellem és a kíváncsiság, a kaland szabadsága és a kísérletezés gondolatától.

Részlet a szerző hosszabb tanulmányából.

